

Ik versta er niets van!

praten

Onderzoek naar interventies voor leerkracht en leerling om de communicatie bij leerlingen met een spraakstoornis te verbeteren.

9 S 0 . P G O

S 1 0 5 0 1 3 0

Student: Alida de Vries

Docent: Letty Ario Soeriowardojo

4 - 6 - 2 0 1 2

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave

Samenvatting	Blz. 3
1. Hoofdstuk 1: Inleiding	Blz. 4
1.1. Verlegenheid	Blz. 4
1.2. Centrale vraagstelling	Blz. 4
1.3. Doelstelling	Blz. 4
1.4. Onderzoeksvragen en deelvragen	Blz. 5
2. Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	Blz. 6
2.1. Spraakstoornissen	Blz. 6
2.2. Communiceren met anderen	Blz. 7
2.3. Bevorderen van communicatie en gewenste interventies	Blz. 8
3. Hoofdstuk 3: Opzet	Blz. 12
3.1. Doelgroep	Blz. 12
3.2. Documenten	Blz. 12
3.3. Instrumenten	Blz. 12
3.4. Onderzoeksopzet	Blz. 13
3.5. Gegevens verzamelen	Blz. 13
3.6. Communicatie	Blz. 13
4. Hoofdstuk 4: Resultaten	Blz. 14
4.1. Deelvraag 1.3	Blz. 14
4.2. Deelvraag 1.4	Blz. 15
4.3. Deelvraag 1.5	Blz. 16
4.4. Deelvraag 2.2	Blz. 16
4.5. Deelvraag 2.3	Blz. 17
4.6. Deelvraag 2.4	Blz. 17
4.7. Onderzoeksvraag 3	Blz. 18
5. Hoofdstuk 5: Conclusies	Blz. 19
5.1. Uitkomst centrale vraagstelling	Blz. 19
5.2. Aanbevelingen	Blz. 19
5.3. Reflectie	Blz. 20
5.4. Discussie	Blz. 20
5.5. Suggesties voor verder onderzoek	Blz. 20
5.6. Kennisdeling	Blz. 21
6. Hoofdstuk 6: Literatuurlijst	Blz. 22
Bijlagen	Blz. 24 t/m 56

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over het verbeteren van de communicatie tussen leerlingen en hun dagelijkse communicatiepartners ten opzichte van de huidige situatie. Er zijn diverse leerlingen op 'ZMLK De Zonnebloemschool' die moeite hebben met communicatie. Dit uit zich vooral in het praten met leerlingen en leerkrachten. Bij deze leerlingen is er sprake van een communicatiestoornis. Een aantal leerlingen zijn gediagnosticeerd met een spraakstoornis en bij sommige leerlingen is het (nog) niet tot praten gekomen, maar tot het produceren van geluiden. Het niet kunnen verstaan van leerlingen kan tot miscommunicatie leiden. Het onderzoek is vooral gericht op welke interventies er nodig zijn om deze leerlingen beter te begrijpen voor de leerkracht, maar ook voor de medeleerling. Er is gebruikt gemaakt van diverse onderzoeksinstrumenten om tot een volledig beeld te komen. In acht klassen zijn observaties uitgevoerd, ouders van leerlingen met een spraakstoornis hebben een enquête ingevuld en alle leerkrachten/onderwijsassistenten hebben een enquête ingevuld. Deze resultaten zijn verwerkt en leiden tot diverse aanbevelingen.

1. Hoofdstuk 1: Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de aanleiding van het onderzoek uiteengezet. In paragraaf 1.1 wordt de verlegenheidsituatie uiteengezet. Vanuit deze verlegenheid wordt er in paragraaf 1.2 een centrale vraagstelling beschreven en in paragraaf 1.3 een doelstelling voor het onderzoek. Vanuit de verlegenheid en centrale doelstelling zijn er onderzoeksvragen en deelvragen geformuleerd. Deze onderzoeks- en deelvragen staan beschreven in paragraaf 1.4.

1.1. Verlegenheid

ZMLK school 'De Zonnebloem' is een school in Emmeloord. In groep k4, bestaande uit elf leerlingen en drie ambulante leerlingen, is er sprake van comorbiditeit. Volgens de DMS-IV, een classificatie van psychische stoornissen, hebben deze leerlingen een leerstoornis en/of een gedragsprobleem (Koster-Groos, 2001).

Twee leerlingen hebben een spraakstoornis, wat leidt tot problemen in de (verbale) communicatie. Een leerling heeft dyspraxie. De spraakstoornis dyspraxie wordt door Shankweiler en Harris (1966) omschreven als: 'een stoornis in de selectie, programmering en/of uitvoering van de willekeurige productie van spraakklanken en in de combinatie van spraakklanken tot woorden'. De leerlingen krijgen logopedie om de communicatie te bevorderen.

De communicatieproblemen uiten zich in slechte verstaanbaarheid en steeds moeten vragen om het gezegde nog eens te herhalen. Dit geeft voornamelijk problemen tijdens de kringgesprekken, maar ook tijdens andere interacties gedurende de dag. Zowel de leerkracht als de leerlingen ondervinden hiervan hinder. Communicatie met klasgenoten is lastig en veel leerlingen haken halverwege het gesprek af.

'Bij spraakproductieproblemen probeert het kind zijn boodschap te zenden, maar vanwege articulatieproblemen wordt zijn boodschap door de ander, de ontvanger niet goed begrepen.

Wanneer dat herhaaldelijk gebeurt, zal het kind gefrustreerd worden, het weet immers niet waarom zijn boodschap niet begrepen wordt. Het kind kan dan reageren met boos worden, of ervoor kiezen in het vervolg maar minder boodschappen uit te zenden, minder op zijn omgeving gericht te raken of angstig te reageren wanneer het iets moet gaan zeggen' (Van Daal, 2010, p. 5-6).

De leerlingen met de spraakstoornis voelen zich zichtbaar niet prettig. Dit uit zich in: diep zuchten, frustratie of het niet meer herhalen van het gegeven antwoord.

'Taalspraak is een belangrijk instrument voor het leggen van contact. Wanneer de taalspraak niet goed tot ontwikkeling komt verslechteren vaak ook de sociale contacten. Kinderen nemen minder initiatieven naar anderen toe omdat ze onzeker zijn geworden' (Van Daal, 2010, p.5).

Het is van belang dat deze leerlingen betrokken blijven bij het onderwijs en hebben daarvoor een leerkracht nodig die ze kan betrekken. Welke interventies heeft een leerkracht nodig om op de juiste manier met de leerlingen te communiceren?

1.2. Centrale vraagstelling

De centrale vraagstelling is: Welke interventies zijn er nodig voor zowel leerkracht als leerling om de communicatie met leerlingen met een spraakstoornis te verbeteren?

1.3. Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is de communicatie tussen leerlingen en hun dagelijkse communicatiepartners verbeteren ten opzichte van de huidige situatie.

1.4. Onderzoeksvragen en deelvragen

1.4.1. Onderzoeksvraag 1 + deelvragen

Onderzoeksvraag 1: Hoe communiceren de leerlingen met spraakstoornissen?

- 1.1 Welke spraakstoornissen hebben de leerlingen?
- 1.2 Wat zegt de literatuur over spraakstoornissen en communicatie met anderen?
- 1.3 Hoe verloopt de communicatie tussen ouders en leerlingen?
- 1.4 Hoe verloopt het contact tussen leerlingen en leerkrachten?
- 1.5 Hoe verloopt het contact tussen leerlingen en leerlingen?

1.4.2. Onderzoeksvraag 2 + deelvragen

Onderzoeksvraag 2: Met welke interventies kan de communicatie bevorderd worden?

- 2.1 Hoe spreekt de literatuur over het bevorderen van communicatie en de gewenste interventies?
- 2.2 Welke interventies zijn er volgens de leerkrachten nodig om de communicatie te bevorderen?
- 2.3 Welke interventies zijn er volgens de ouders nodig om de communicatie te bevorderen?
- 2.4 Welke tips geven de experts van De Zonnebloemschool

1.4.3. Onderzoeksvraag 3 + deelvragen

Onderzoeksvraag 3: Wat is het effect van de interventies?

- 3.1 Hoe waarderen ouders de interventies?
- 3.2 Hoe waarderen de leerkrachten de interventies?
- 3.3 Hoe waarderen de experts van de school de interventies?

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt er ingegaan op spraakstoornissen en communicatie. Paragraaf 2.1 gaat in op diverse spraakstoornissen. Het onderwerp communicatie met anderen wordt besproken in paragraaf 2.2. In paragraaf 2.3 wordt er dieper ingegaan op het bevorderen van communicatie en de gewenste interventies.

2.1. Spraakstoornissen

In de literatuur wordt er gesproken over diverse spraakstoornissen. In deze paragraaf wordt er alleen toegespitst op de spraakstoornissen die voorkomen binnen de school. Daarmee wordt deelvraag 1.1 beantwoord: "Welke spraakstoornissen hebben de leerlingen?" en ook deelvraag 1.2: 'Wat zegt de literatuur over spraakstoornissen en de communicatie met anderen?' . De leerlingen van de school hebben allemaal een verstandelijke beperking. Gilles en Schaerlaekens (2000) geven aan dat de taalproductie van deze leerlingen overeenkomt met hun cognitieve ontwikkelingsleeftijd. Dit neemt niet weg dat leerlingen moeite kunnen hebben met bepaalde klanken.

2.1.1. Spraakstoornis

Er wordt in de literatuur gesproken over verschillende spraakstoornissen, hiervoor wordt de term articulatie gebruikt. Articulatie is een proces van het produceren van spraakklanken en het gebruik van spraakklanken als drager van betekenis van taal (Stes, 2001; Dodd & Dodd, 2005). De hieronder genoemde spraakstoornissen zijn spraakstoornissen die voorkomen binnen de klas en school. Sigmatismus is een articulatiestoornis betreffende de productie van de 's'. Bij het produceren van de 's' klank wordt de tongpunt tegen de ondersnijtanden geduwd en ontstaat er een gleufje bij de tong. Dan kan de 's' klank geproduceerd worden. (Stes, 2001; Grosstück, 2010). Een bekend verschijnsel hiervan is lispelen.

Rhotacismus is een articulatiestoornis die zich richt op het produceren van de 'r' of 'R' klank. De 'r' wordt gebruikt bij het woord 'raar'. De 'r' wordt duidelijk en rollend uitgesproken. De 'R' klank wordt gebruikt bij het woord 'er'. Daar wordt de klank niet rollend uitgesproken. Uit onderzoek van Stes (2001) blijkt dat veel kinderen deze klank vervangen door 'l', 'w', 'j'.

Kappacismus is een stoornis in het produceren van de 'k'. Deze klank wordt vervangen door een 't' (Stes, 2001).

2.1.2. Spraakstoornis en specifieke syndromen

'De Zonnebloemschool' heeft veel leerlingen met diverse syndromen zoals het syndroom van Down, Fragiel X- syndroom en autismeverwante stoornissen. Bij diverse syndromen hoort als kenmerk moeite met articulatie. Het syndroom van Down is een syndroom waarbij problemen met de spraakvermogens voorkomen. Stes (2001) beschrijft dat de taalontwikkeling vertraagd verloopt, leerlingen op latere leeftijd beginnen met praten, afwijkend stemgeluid hebben, moeite hebben met tongontwikkeling voor spraak en vaak in korte zinnen spreken en daarbij de grammatica weglaten. Fragiel X-syndroom leerlingen hebben ook een achterstand in hun spraakontwikkeling. Deze leerlingen hebben volgens Stes (2001) en Green (1996) meer last van echolalie, jargongebruik, zwak begrip, stotteren, broddelen, afwijkend stemgeluid en afwijkend gedrag in gesprekken. Bij echolalie herhalen de leerlingen woorden die door de leerkracht zijn gezegd. Als de leerkracht vraagt: 'Wat wil je drinken?', zegt de leerling: 'je drinken?'. Broddelen is dat woorden slecht verstaanbaar zijn of worden ingekort 'televisie' wordt 'tevisie'.

Het autismespectrumstoornis (ASS) is ook een stoornis waarin een spraakstoornis zich kan manifesteren. Leerlingen met ASS hebben moeite met het voeren van gesprekken met anderen. Tager-Flusberg (2000) geeft aan dat bij deze leerlingen ook veel echolalie voorkomt. Dit is volgens haar een kenmerk van leerlingen met een kleine woordenschat en spraakproductie.

2.1.3. Dyspraxie

Dyspraxie is een articulatiestoornis waarmee enkele leerlingen van 'De Zonnebloemschool' gediagnosticeerd zijn. De spraakstoornis dyspraxie wordt omschreven als: 'Een stoornis in de selectie, programmering en/of uitvoering van de willekeurige productie van spraakklanken en in de combinatie van spraakklanken tot woorden' (Shankweiler & Harris, 1966, p.277). De leerling weet hoe hij het moet zeggen, maar hij kan het niet uitspreken. Bij kinderen wordt er gesproken over verbale ontwikkelingsdyspraxie (VOD). Stes (2001) en Welle Donker-Gimbrere (2001) geven aan dat er veel symptomen zijn die bij VOD horen, maar dat er geen symptoom is dat herkenbaar is bij alle leerlingen met dyspraxie. Er zijn wel vier kenmerken waarmee leerlingen met VOD zich onderscheiden van andere spraakstoornissen, namelijk: orale apraxie, fouten maken met klinkers, meer fouten bij langere woorden en woorden gissen. Orale apraxie is dat een leerling niet op bevel kan fluiten, maar dit wel in een vrije situatie kan toepassen. De leerling kan niet op bevel zijn mondspieren bewegen. Voor leerlingen met VOD blijft de spraak op latere leeftijd nog een probleem. Deze problemen zijn ook in de praktijk zichtbaar. Tijdens het lezen kan een leerling wel kleine woordjes lezen, maar als de woorden langer worden gaat het fout of gaat de leerling gissen naar het woord.

2.2. Communiceren met anderen

Communicatie is het vermogen om bepaalde symbolen binnen een sociale context te begrijpen en om klanken te produceren via zender en ontvanger (Verhulst & Verheij, 2006; Van den Dungen, 1998; Galenkamp, 2009; Stes, 2001, Welle Donker-Gimbrere, 2001). Communicatie kan daarom zowel verbaal als non-verbaal zijn. In deze paragraaf wordt gekeken naar de verbale communicatie en de non-verbale communicatie en welke aspecten er onder deze communicatie vallen en hoe dit zichtbaar is.

2.2.1. Verbale communicatie

Verbale communicatie is het met het uiten van taal aangeven wat je denkt, voelt en wilt zodat andere mensen je kunnen begrijpen (Verhulst & Verheij, 2006; Van den Dungen, 1998; Galenkamp, 2009; Stes, 2001, Welle Donker-Gimbrere, 2001). Deze communicatie kan men onderverdelen in communicatieve functies van taal.

Er zijn vijf soorten communicatieve functies (Van den Dungen & Den Boon, 2001; Plummer, 2011; Petrie, 2011, Wels, 1985). Allereerst wordt er gesproken over de controlefunctie. Met deze functie geeft een leerling aan wat hij wil of juist niet wil of graag wenst. De leerling kan dit aangeven door middel van taal en kan daardoor grip krijgen op zijn omgeving. De leerling kan dingen aannemen, maar ook wegstoten. Daarnaast wordt er gesproken over de expressiefunctie. Deze functie zorgt ervoor dat de leerling zijn gevoelens kan uiten. Ook kennen we de interactiefuncties. Met deze functie kan een leerling participeren binnen een gesprek. De leerling kan praten binnen het gesprek of iemand uitnodigen om deel te nemen aan een gesprek. Communicatie treedt door deze functie in werking, maar kan ook stagneren als de leerling weigert om te participeren binnen een gesprek. De vierde functie is de representatiefunctie. Deze functie is belangrijk voor de cognitieve ontwikkeling van een leerling. Deze functie zorgt ervoor dat een leerling kennis opdoet, zodat hij deze kennis ook kan delen met anderen. Tevens zorgt deze functie ervoor dat een leerling om informatie vraagt of deze juist geeft. De laatste communicatieve functie is de sociale functie. Deze functie ontwikkelt zich gedurende de ontwikkeling van een leerling. Dit omvat het sociaal functioneren, zoals het groeten van iemand.

2.2.2. Non-verbale communicatie

Het begrip non-verbale communicatie is lastig te definiëren. Het wordt veelal omschreven als de lichaamstaal die verstuurd wordt naar de ontvanger, terwijl de zender zich er niet of nauwelijks van zijn lichaamstaal bewust is (Van Poecke, 2001; Wiertzema & Jansen, 2011; Mehrabian, 2007).

Argryle (1988) heeft een lijst opgesteld met gedragingen die tot non-verbaal kunnen worden gerekend:

- gelaatsuitdrukkingen;
- lichaamshouding;
- lichaamscontact;
- gebaren en andere bewegingen;
- geur;
- kleding;
- uiterlijk.

Deze lijst is niet compleet en is door de loop van de jaren aangevuld met andere gedragingen. Uit het onderzoek van Mehrabian (2007) blijkt dat lichaamstaal vijf maal meer overtuigingskracht heeft dan gesproken taal. Van Poecke (2001) geeft aan dat gebarentaal en geschreven taal niet vallen onder non-verbale communicatie. Dit zijn verbale systemen. De leerlingen van 'De Zonnebloemschool' maken veelvuldig contact met behulp van non-verbale communicatie, omdat verbale communicatie niet altijd mogelijk is.

2.3. Bevorderen van communicatie en gewenste interventies

In deze paragraaf wordt deelvraag 2.1 beantwoord: 'Hoe spreekt de literatuur over het bevorderen van communicatie en de gewenste interventies?'. Om te communiceren zijn er diverse interventies nodig. In deze paragraaf wordt toegelicht welke interventies er volgens de literatuur nodig zijn om de communicatie te bevorderen. Van den Dungen (2007) en Oskam en Scheres (2003) wijzen erop dat bij leerlingen met een verstandelijke beperking het communicatieniveau bij geen van deze leerlingen hetzelfde is. Geen van de leerlingen heeft hetzelfde spraakniveau, maar kan wel geclusterd worden in communicatieve niveaus (Van Balkom, 2004). Deze communicatieve niveaus worden toegelicht met daarbij de interventies die daarvoor gebruikt kunnen worden. Willems en Verpoorten (2004) beschrijven deze communicatieve niveaus.

8

- *Pre-intentioneel gedrag (Loncke, 1998)*

De leerling vertoont geen bewust gedrag. De leerkracht moet kijken naar onbewust gedrag om deze ook op geheel eigen wijze te interpreteren. Deze leerling kan gedrag laten zien zoals aankijken, houding, bewegingen of bepaalde geluiden, zoals kreunen. De leerkracht moet hieruit opmaken wat deze leerling nodig heeft. Deze leerling beleeft en ervaart de wereld door zien, voelen, proeven, ruiken en horen. Dit zijn binnen 'De Zonnebloemschool' leerlingen die op een zeer laag niveau functioneren en vaak ernstig verstandelijk gehandicapt zijn, zowel lichamelijk als geestelijk.

Interventie

De snoezelruimte, welke ook aanwezig is in school, is een geschikte ruimte om met deze leerlingen contact te leggen. In de snoezelruimte zijn er licht, geluid en allerlei voorwerpen om te voelen. Door dit samen met de leerling te ondergaan, kan er contact gemaakt worden (Timmers-Huigens, 1998; Sluijter, 2002).

- *Pre-symbolisch communicatief gedrag (Lichtert, 2004; Lemmens & Haarhuis & Koning, 1991)*

De leerling maakt gebruik van gebaren, bewegen etcetera om intenties kenbaar te maken. De leerling werkt met associaties waarbij het geheugen een belangrijke rol speelt. De leerling kan enkele woorden uiten om zich kenbaar te maken. Dit zijn leerlingen die in specifieke 'Zongroepen' van 'De Zonnebloemschool' zitten. Deze leerlingen hebben extra zorg nodig in het dagelijks functioneren.

Interventie

De snoezelruimte staat beschreven bij de interventie van pre-intentioneel gedrag. Deze snoezelruimte is hier ook effectief inzetbaar, omdat deze leerlingen ook vanuit de beleving communiceren met anderen.

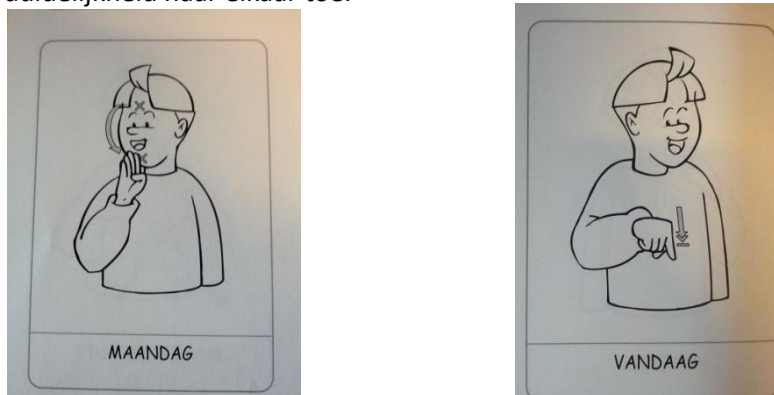
- Symbolisch communicatief gedrag op eenvoudig niveau (Willems en Verpoorten, 2004)

De leerling communiceert via symbolen en begrijpt ook wat er in zijn omgeving gebeurt. De leerling kan zich op verschillende manieren kenbaar maken door onder andere picto's, gebaren of een ander communicatiesysteem. De leerling kan enkele woorden uiten en maakt eenvoudige zinnen. Bos en Heim (1997) geven aan dat het niveau niet altijd aangeeft wat voor soort symbolen het beste zijn om te gebruiken. Het aanbieden van een ondersteunend communicatiesysteem kan ook voor ernstig verstandelijk beperkte kinderen tot verbetering van de communicatie leiden (Van den Dungen, 2007). De onderstaande interventies behoren tot Ondersteunende Communicatie (OC). OC is een communicatiemiddel dat de gesproken taal ondersteunt. Dit kan visueel zijn, zoals picto's of gebaren, braille of morsesen. Dit zijn leerlingen met een spraakstoornis. Deze leerlingen zijn verspreid binnen de klassen van 'De Zonnebloemschool'.

Interventie

* Gebaren

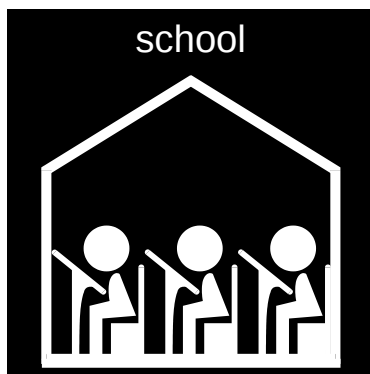
De communicatie van leerlingen/leerkracht kan ondersteund worden met gebaren vanuit de gebarentaal. De gebarentaal staat vooral bekend als een interventie die gebruikt wordt bij dove mensen, maar deze is breed inzetbaar. Loncke (1998) geeft aan dat deze interventie ook goed inzetbaar is bij leerlingen zonder hoorprobleem, maar die wel een ernstige communicatieve handicap hebben. De leerkracht kan de gesproken taal ondersteunen met eenvoudige gebaren zoals de dagen van de week, persoon aanwijzen, ik en vragen. In afbeelding 1 staan twee gebaren welke bijvoorbeeld ingezet kunnen worden. Zo ondersteunt de leerkracht zijn gesproken taal en ziet/ hoort de leerling gesproken taal, maar ook het gebaar dat daarbij hoort. Dit geldt niet alleen voor de leerkracht, maar ook voor de leerling. Deze kan ook eenvoudige gebaren maken om iets kenbaar te maken. Dit hoeft niet gepaard te gaan met gesproken taal. Zo scheppen de leerkracht en de leerling duidelijkheid naar elkaar toe.

Afbeelding 1: Gebaar voor de maandag en voor vandaag

* Picto's

Voor deze leerlingen kan er gebruikt gemaakt worden van picto's. Deze picto's geven de leerlingen houvast voor de activiteiten van die dag. De leerling weet waar hij aan toe is, maar kan ook makkelijker verwoorden naar de leerkracht toe waar hij mee bezig is. Zo kan een leerling zelf de activiteiten aangeven met de daarbij benodigde onderdelen. Sclera (2012) geeft aan dat deze pictogrammen (bestaande uit zwart en wit) houvast bieden aan leerlingen met een verstandelijke beperking. In figuur 2 staat een voorbeeld van een pictogram dat gebruikt wordt op De Zonnebloemschool. Boschman (2005) sluit hier bij aan en geeft aan dat leerlingen zich competentere voelen omdat de leerlingen niet afhankelijk zijn van hun spraak, maar nu zelf de dingen kunnen aanwijzen met behulp van picto's. Er kunnen niet alleen picto's voor de dagindeling worden gebruikt, maar ook voor de dagen van de week. Zo wordt alles steeds duidelijk gevisualiseerd.

Afbeelding 2: Voorbeeld van de gebruikte pictogrammen.

*PECS

Een communicatiesysteem dat leerlingen kan ondersteunen is 'Picture Exchange Communication System' (PECS). Dit systeem is ontwikkeld door Bondy en Frost (1994). Zij hebben dit systeem bedacht voor leerlingen met ASS, maar het is ook goed toepasbaar voor leerlingen met een andere ontwikkelingsstoornis waarbinnen sprake is van een spraakstoornis. Bogdashina (2006) vult dit aan door te zeggen dat PECS goed is voor leerlingen die geen spraak gebruiken of die echolalisch zijn. Bij PECS neemt de leerling zelf initiatief tot contact. Daarmee leert de leerling zich onafhankelijk opstellen ten opzichte van anderen, zodat hij niet afhankelijk is van gesproken taal. Bij PECS leren de leerlingen om hulp te vragen, te reageren op de vraag 'Wat wil je' en Ja' of 'Nee' te zeggen. Boerstra (2007) zegt dat de communicatie voor deze leerlingen veel zinvoller wordt en ze ook veel actiever betrokken worden bij de communicatie. De Nijs (2004) geeft als voordeel van PECS aan dat het volgens een vaste structuur werkt. Dit is voor de leerlingen een houvast. De leerling heeft een map met klittenband en een plankje waar klittenband op zit. In de map zitten de picto's per categorie vastgeplakt. De leerling kan dan zelf de picto's zoeken en op zijn plankje plakken. Dan loopt de leerling met zijn plankje naar de leerkracht en zegt wat er op zijn plankje staat. Als de leerling niet kan praten, kan de leerkracht dit verwoorden. In figuur 3 staat een voorbeeld van een PECS map en de daarbij behorende pictogrammen.

Afbeelding 3: PECS map met daarnaast picto's die de leerling op zijn plankje kan plakken. De leerling vraagt hier, 'Mag ik drinken?'

- *Symbolisch communicatief gedrag op een hoger niveau (Oskam en Scheres, 2004)*

De leerling kan met communicatiemiddelen omgaan en communiceert ook via gesproken taal. De leerling kan daarbij wel gebruik blijven maken van een ondersteunend communicatiesysteem. De leerling kan bijvoorbeeld gebruik maken van een communicatiesysteem als hij een woord niet kent of meer zekerheid wil hebben tijdens een gesprek. Deze leerlingen hebben een spraakstoornis die zich niet dominant manifesteert. Deze leerlingen zijn goed navolgbaar in hun spraak, maar kunnen toch problemen hebben met bepaalde aspecten van de articulatie. De leerlingen zijn verspreid binnen 'De Zonnebloem school'.

Interventie

* Hier kan ook PECS worden gebruikt. Deze interventie staat beschreven in paragraaf 2.3.

* Gebarentaal kan ook bij deze fase gebruikt worden. Gebaren kunnen bij moeilijkere woorden worden ingezet zoals: aankleden, wc, opruimen, naar huis en goedemorgen. Deze interventie staat beschreven in paragraaf 2.3.

Samenvatting:

Binnen 'De Zonnebloemschool' zijn er leerlingen die een spraakstoornis hebben. Een spraakstoornis is een stoornis waarbij leerlingen moeite hebben met spraak en gebruik van spraakklanken. Dit wordt in de literatuur omschreven als articulatiestoornis. Communicatie kan zich op twee manieren uiten. Dit kan door verbale en non-verbale communicatie. Verbale communicatie is het uiten via taal wat je denkt, voelt, wilt etcetera. Non-verbale communicatie uit zich door het gebruik van lichaamstaal (gezichtsuitdrukking, uitstraling, gebaren). Binnen de communicatie zijn er vier communicatieniveaus te onderscheiden namelijk: pre-intentioneel, pre-symbolisch en symbolisch communicatief op een laag of op een hoog niveau. Als de verbale communicatie niet of onvoldoende tot ontwikkeling komt, kan er gebruik gemaakt worden van diverse ondersteuningsmiddelen om de communicatie, binnen de communicatieniveaus, te bevorderen. Enkele middelen zijn picto's, PECS en gebaren. Picto's zijn kleine pictogrammen in zwart-wit waarop afbeeldingen staan weergegeven met een woord. PECS is een communicatiesysteem met behulp van picto's. Leerlingen kunnen picto's op een plankje plakken om zo tot een zin te komen. De picto's op het plankje wijzen ze één voor één aan. Een ander middel is het gebruik van gebaren. Dit zijn gebaren die in de Nederlandse gebarentaal worden gebruikt. Deze gebaren kunnen in niveau worden opgebouwd.

3. Opzet onderzoek

In dit hoofdstuk wordt de opzet van het onderzoek uiteengezet. In paragraaf 3.1 staat vermeld welke doelgroepen worden betrokken. Paragraaf 3.2 bevat informatie over het verzamelen van gegevens welke bruikbaar zijn voor het onderzoek. Voor het onderzoek worden ook verscheidene documenten geraadpleegd. De weergave van deze documenten staat in paragraaf 3.3. Voor het verzamelen van gegevens worden er bepaalde onderzoeksinstrumenten gebruikt welke staan uitgewerkt in paragraaf 3.4. In paragraaf 3.5 staat wat voor soort onderzoek dit is en hoe vaak er gegevens worden verzameld. Hoe dit onderzoek wordt gecommuniceerd naar collega's staat in paragraaf 3.7. In paragraaf 3.8 staat de planning weergegeven.

3.1. Doelgroep

Bij het onderzoek worden de volgende groepen betrokken:

- * Leraren (N= 12)
- * Andere schoolfunctionarissen (N= 4)
- * Leerlingen (N= 20)
- * Ouders (N= 15)
- * Onderwijsassistenten (N=15)

3.2. Documenten

Deze relevante documenten worden geraadpleegd:

- * Leerlingvolgsysteem
- * Schoolwerkplan
- * Anders: dossier, methoden

3.3. Instrumenten

Voor het verzamelen van relevante gegevens wordt er gebruikt gemaakt van diverse instrumenten, namelijk een observatie, half- gestructureerd interview en een enquête. Deze instrumenten worden in de volgende subparagrafen toegelicht.

3.3.1. Observatie

Tijdens dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van een open, semi gestructureerd, niet participerende observatie. De Bil (2004) omschrijft een open observatie als een observatie waarvan de participanten weten dat ze geobserveerd worden. Semi gestructureerd betekent dat er een aantal vaste aspecten zijn waar naar wordt gekeken, de observator heeft hier vrijheid om dingen zelf in te vullen (Harinck, 2010). Een niet participerende observatie houdt in dat de observator niet meedoet met de activiteit, maar vanaf de zijlijn meekijkt (Gerritsma, 2010). De observatie wordt uitgevoerd binnen de klassen. Er wordt gekeken naar het oogcontact, taalgebruik, gebaren, picto's, andere middel en overige punten. Wanneer de observatie is geweest en er zou een week later weer een observatie zijn, zouden dezelfde resultaten naar voren komen. Dit omdat het schema duidelijk en helder is verwoord en er gerichte observatiepunten staan. Diverse aspecten voor het maken van contact, welke staan verwoord in hoofdstuk 2, komen hierin terug. De observatie ondersteunt de enquête, die door de leerkrachten wordt ingevuld. De resultaten van beide instrumenten kunnen aan elkaar worden getoetst. Dit instrument beantwoordt deelvraag 1.4 en 1.5.

3.3.2. Half- gestructureerd interview

Een half-gestructureerd interview is een interview waarbij het onderwerp en een aantal hoofdvragen vastgesteld zijn. De interviewer kan de volgorde van de vragen aanpassen of vragen toevoegen of verwijderen. Daarbij is ruimte voor de geïnterviewde om dieper in te gaan op antwoorden (Baarda, Goede & Van der Meer- Middelburg; Harinck 2010).

De resultaten van dit instrument worden voorgelegd aan de geïnterviewden. Zij controleren de resultaten om te zien of deze overeenkomen met de gegeven antwoorden. Dit wordt ook wel 'member check' genoemd (Harinck, 2010). Daarnaast kunnen de resultaten van het interview naast de uitkomsten van de enquête worden gelegd. In de enquête zijn enkele vragen die overeenkomen met de vragen van het interview. Met dit instrument worden de deelvragen 2.4 en 3.3 gebruikt.

3.3.3. Enquête

Baarda, De Goede en Kalmijn (2000) geven aan dat het van belang is om te kijken hoe de vragen gesteld worden. Boomsma en Van Borrendam (2003) geven aan dat bij een open vraag goed gekeken moet worden naar de vraagstelling. Voor deze enquête is er gebruik gemaakt van open vragen. De enquête is bekeken door diverse collega onderzoekers en is naar aanleiding van feedback aangepast. De enquête heeft een laatste controle ondergaan door een leerkracht van 'De Zonnebloemschool', om te controleren of de enquête daadwerkelijk meet wat het pretendeert te meten. Deze wordt niet alleen gegeven aan leerkrachten, maar ook aan onderwijsassistenten. Ook gaat er een enquête naar ouders toe. De enquête ondersteunt de observatie die wordt uitgevoerd bij het handelen van de leerkracht. De antwoorden van de enquêtes en de uitkomsten van de observatie kunnen met elkaar vergeleken worden. De enquête meet wat ouders vinden van de communicatie met hun kind binnen de thuissituatie en school. Voor de leerkrachten meet deze enquête wat zij verstaan onder communicatie en hoe ze deze ondersteunen. Met dit instrument worden deelvraag 1.3, 2.2, 2.3, 3.1 en 3.2 beantwoord.

3.4. Onderzoeksopzet

Dit onderzoek is een praktijkgericht onderzoek. Een praktijkgericht onderzoek is nauw verbonden met praktisch handelen (Harinck, 2010). Praktijkgericht onderzoek richt zich op het verkrijgen van en vastleggen van informatie op de geformuleerde vragen, daarom is dit type onderzoek doelgericht (Harinck & Van Oudheusden, 2012). Praktijkgericht onderzoek verwerkt literatuur en theorie, gebruikt instrumenten, objectiever verwerking en een rapportage. In dit onderzoek is literatuur verwerkt in hoofdstuk 2. Paragraaf 3.3 bevat de gebruikte onderzoeksinstrumenten. De verwerking van de gegevens zijn weergegeven in hoofdstuk 4. De rapportage komt terug in hoofdstuk 5.

13

3.5. Gegevens verzamelen

Er wordt op één moment gegevens verzameld. Het onderzoek beperkt zich tot een momentopname van de situatie (Harinck, 2010). De observaties binnen de klassen worden verspreidt over enkele weken. Elke week wordt er bij één of twee klassen geobserveerd, maar er wordt in elke klas maar één keer geobserveerd. De vragenlijst wordt tijdens de weken van de observaties verstuurd naar de leerkrachten en de ouders.

3.6. Communicatie

Er wordt een mail rondgestuurd naar alle collega's waarin een korte inhoudelijke weergave staat van het onderzoek en of er mogelijkheden zijn op het gebied van observeren in de klas, brief naar ouders en een interview met de leerkracht. Al het personeel van de onderbouw krijgt deze mail, ook onderwijsassistenten. De collega's krijgen een mail waarin een overzicht staat wanneer er een bezoek plaats vindt in de klas. Als het onderzoek is afgerond, krijgen de leerkrachten, leidinggevenden en onderwijsassistenten een rapportage.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek weergegeven. Er is gebruikt gemaakt van verschillende instrumenten om zo de deelvragen te beantwoorden. De deelvragen worden beantwoord met diverse uitkomsten. In paragraaf 4.1 wordt er antwoord gegeven op deelvraag 1.3. Paragraaf 4.2 gaat over deelvraag 1.4. Deelvraag 1.5 staat centraal in paragraaf 4.3. In paragraaf 4.4 wordt antwoord gegeven op deelvraag 2.2. In paragraaf 4.5 staat deelvraag 2.3 centraal. Paragraaf 4.6 gaat in op deelvraag 2.4. En in paragraaf 4.7 staat onderzoeksvraag 3 centraal.

4.1. Deelvraag 1.3: 'Hoe verloopt de communicatie tussen ouders en leerlingen?'

Voor deze deelvraag is gebruik gemaakt van een enquête. De antwoorden van de ouders zijn geclusterd per vraag. De ingevulde enquêtes zijn opgenomen in bijlage 1.

In figuur 1 staan de vragen beschreven met het antwoord van de ouders.

Waarom zit uw kind op de Zonnebloemschool? • Down Syndroom (1x) • Leerachterstand (5x) • Spraakstoornis (2x) • Autisme (1x)	Kan uw kind praten? Zo niet, wat is daar de oorzaak van? • Ja • Ja, kan wel wat zeggen, autisme. • Nee, stoornis • Nee, oorzaak onbekend (2x)	Op welke wijze verloopt de communicatie met uw kind? • Kleine woordjes • Klanken • Gebaren (2x) • Praten (2x) • Lichaamstaal • PECS
Gebruikt u thuis hulpmiddelen? Zo ja, welke? • Gebaren (2x) • Spraak (5x) • Pictogrammen (3x) • PECS (1x)	Hoe ervaart u de communicatie met uw kind? • jammer, dat we niet alles begrijpen/verstaan • Verloopt goed (2x) • Frustratie bij het niet begrijpen • Verloopt goed, is nu eenmaal zo	Hoe ervaart uw kind de communicatie? • Blij als hij begrepen wordt (1x) • Verdrietig als hij niet begrepen wordt (1x) • Goed (2x) • Geen idee (1x) • Vind het normaal (1x)
Wat vindt u van de communicatie op school? • Goed, gaat met plezier naar school (4x) • Zou je aan de leerling moeten vragen (1x)	Heeft u tips voor de school? • Nee (4x) • Picto's op Ipad zodat communiceren makkelijker gaat (1x)	Verdere op- en/of aanmerkingen • Nee (5x)

Figuur 1: met vragen van de enquête met de antwoorden van de ouders daaronder.

Uit deze enquête blijkt dat ouders tevreden zijn over de communicatie met hun kind. Daarbij zetten ouders diverse hulpmiddelen in om de communicatie tussen hen te bevorderen. De interventies die ouders gebruiken, staan beschreven in het theoretisch kader.

Deze komen overeen met de interventies van school. Wel geven ouders aan dat ze het moeilijk vinden dat ze hun kind niet altijd begrijpen. De kinderen gaan met plezier naar school en voelen zich begrepen door de leerkracht. Eén ouder heeft een tip om een Ipad in te zetten tijdens de communicatie.

4.2. Deelvraag 1.4: 'Hoe verloopt het contact tussen leerlingen en leerkrachten?'

Voor deze deelvraag is in elke klas een observatie uitgevoerd. Door een niet participerende open observatie is er gekeken naar het contact tussen leerlingen en leerkrachten. Tijdens deze observatie is er gelet op de volgende punten: oogcontact met leerlingen, taalgebruik, gebruik van gebaren, gebruik van picto's, andere communicatiemiddelen en overig. De resultaten van de observaties worden per klas weergegeven met waar nodig een toelichting. Bij de observatie is vermeld welk klas het betreft. De volledige observaties zijn opgenomen in bijlage 2. 'X' betekent dat het aanwezig is in de klas. Bij kolom overig staan overige middelen die gebruikt worden.

Observatie	Oog-contact	Taal-gebruik	Gebaren	Picto's	Andere middelen	Overig
De Honingbij	X	X	X Tijdens zingen en tijdens het praten	X LI hebben allemaal een eigen dagschema met kleine picto's	Voor het stellen van vragen hebben de leerlingen een lieveheersbeestje op hun memobord.	De dagen zijn gevisualiseerd. Er staat een gebaar zoals aangegeven in paragraaf 2.3. Daarnaast is de dag groen of rood. Afhankelijk van wanneer de leerling naar school moet. Er wordt gebruikt gemaakt van PECS. De letters die zijn aangeleerd, zijn visueel aanwezig met het daarbij behorende gebaar.
Madelief	X	X		X Dagschema is gevisualiseerd op het bord.		De dagen zijn gevisualiseerd. Bij deze dagen zit een foto van welke leerkracht/ onderwijsassistent wanneer werkt. Aangeleerde letters aanwezig.
Fluitenkruid	X	X	X Tijdens zingen, dagen van de week en letters.	X Dagschema is gevisualiseerd op een flanelbord		De takenlijst bestaat uit namen met foto.
De Klimroos	X	X		X		Cijfers zijn gevisualiseerd.
Boterbloem	X	X	X Tijdens zingen, dagen van de week en letters.	X Dagschema is gevisualiseerd op een magneetbord.		Aangeleerde letters zijn visueel aanwezig. Het kiesbord is voorzien van picto's en foto's. De dagen van de week zijn gevisualiseerd.
Waterlelie	X	X		X Dagschema is gevisualiseerd op het bord.		De dagen van de week zijn gevisualiseerd.
Klavertje Vier	X	X		X Dagschema is gevisualiseerd op het bord.		
Rozemarijn	X	X		Dagschema is gevisualiseerd op het bord.		De dagen van de week zijn gevisualiseerd.

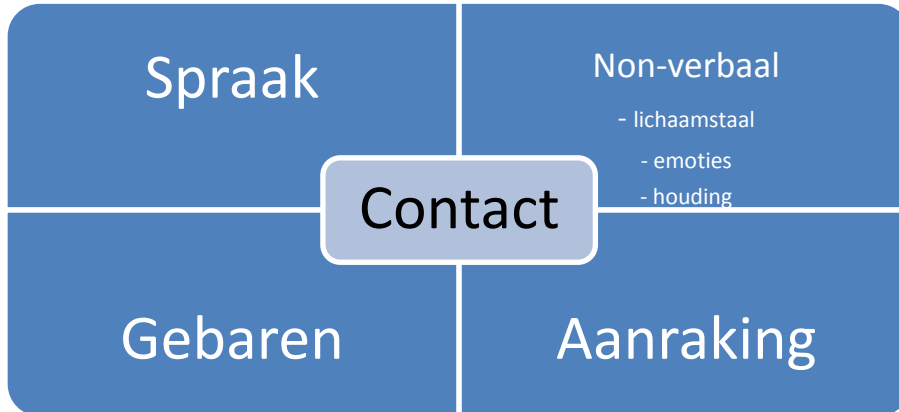
In figuur 2 worden de verschillende aspecten van de observatie weergegeven.

Uit de observaties blijkt dat er interventies zijn die consistent worden ingezet. Deze interventies worden ook beschreven in hoofdstuk 2. Taalgebruik en picto's komen bij alle leerkrachten terug. Andere communicatiemiddelen worden niet consistent ingezet zoals dagen van de week, gebaren of overige middelen.

In paragraaf 2.3 staan verschillende interventies beschreven om de communicatie te bevorderen. Uit deze observaties blijken dat deze summier worden ingezet door de leerkrachten. Dat betreft de interventies: gebaren, andere middelen en overig genoemde middelen.

4.3. Deelvraag 1.5: 'hoe verloopt het contact tussen leerlingen onderling?'

Er zijn verschillende observaties uitgevoerd in de klas en tijdens het buiten spelen. Tijdens deze observaties is er gekeken hoe de leerlingen met elkaar omgaan en hoe er contact wordt gelegd. Er is gekeken naar leerlingen die contact kunnen leggen met anderen en welke interventies de leerlingen daarvoor gebruiken. Figuur 3: interventies tijdens de communicatie van leerlingen onderling. De observatie is opgenomen in bijlage 3.

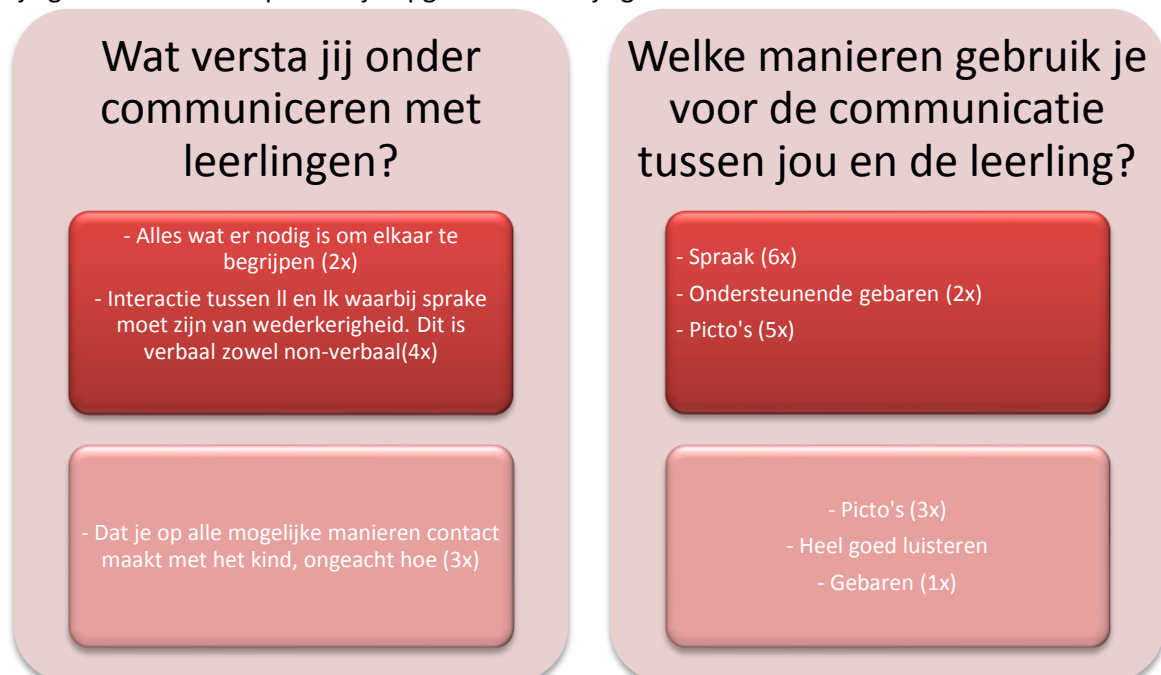

Figuur 3: interventies tijdens de communicatie van leerlingen onderling.

4.4. Deelvraag 2.2: 'Welke interventies zijn er volgens de leerkrachten nodig om de communicatie te bevorderen?'

Voor deze deelvraag is gebruik gemaakt van een enquête zoals beschreven staat in paragraaf 4.1. Baarda, De Goede en Theunissen (2005) benoemen dat enquêtes essentieel zijn in een onderzoek als het onderzoek gericht is om interventies te ontwerpen.

De leerkrachten hebben een enquête ingevuld, gericht op hun mening over het verloop van communicatie met de leerlingen, welke middelen zij inzetten en welke interventies de school nog mist. Deze enquête is ook verspreid onder de onderwijsassistenten. De antwoorden van deze groepering wordt apart weergegeven. De antwoorden van zowel leerkracht als onderwijsassistent zijn geclusterd. De enquêtes zijn opgenomen in bijlage 4.

TabFiguur 4: Bovenaan staat de vraag. De eerste rij antwoorden zijn van de leerkrachten. Dit blok wordt in het rood weergegeven. De antwoorden van de onderwijsassistenten staan op de onderste rij. Dit blok wordt roze weergegeven.

Uit deze enquête blijkt dat leerkracht beschikken over genoeg tools, maar twee leerkrachten maken gebruik van ondersteunende gebaren. Als er genoeg tools binnen de school aanwezig zijn, zouden deze genoemd moeten worden in de enquête. Deze tools komen niet terug. Door enkele leerkrachten wordt een gebarencursus genoemd als tip. Alle leerkrachten zetten picto's in om de communicatie te bevorderen. Deze interventie wordt door de leerkrachten het meest gebruikt naast spraak.

17

4.5. Deelvraag 2.3: 'Welke interventies zijn er volgens de ouders nodig om de communicatie te bevorderen?'

Deze deelvraag wordt beantwoord in paragraaf 4.1. Hier wordt de enquête weergegeven die ouders hebben ingevuld. Daarin staat welke middelen ouders gebruiken voor communicatie. De conclusies van deze deelvraag zijn terug te vinden in paragraaf 5.1.2.

4.6. Deelvraag 2.4: 'Welke tips geven de experts van De Zonnebloemschool?'

Met de logopedisten van 'De Zonnebloemschool' is een interview uitgevoerd. De volledige interviews zijn opgenomen in bijlage 5. Met deze experts is er een gesprek gevoerd over welke spraakstoornissen er zijn binnen de school en wat leerkrachten kunnen doen om communicatie te bevorderen.

De belangrijkste uitkomsten zijn hieronder weergegeven.

- * Het gebruik van picto's binnen de klas voor een vaste structuur en duidelijkheid voor de leerling.
- * Gebruiken van ondersteunende gebaren bij gesproken taal.
- * Het niet voorzeggende van dingen, maar de leerling het zelf laten zeggen.
- * Voor kinderen die veel moeite hebben met praten kan er PECS gebruikt worden.
- * Het belangrijkste is vooral goed luisteren en veel geduld opbrengen. Dit wordt niet in de literatuur vermeld.

4.7. Onderzoeksvraag 3: 'Wat is het effect van de interventies?'

In de volgende paragrafen wordt er antwoord gegeven op onderzoeksvraag 3: 'Wat is het effect van de interventies?'. Daarbij wordt in paragraaf 4.7.1 deelvraag 3.1: 'Hoe waarderen ouders de interventies?' beantwoord. In paragraaf 4.7.2 is er aandacht voor onderzoeksvraag 3.2: 'Hoe waarderen de leerkrachten de interventies?' en in paragraaf 4.7.3 staat onderzoeksvraag 3.3: 'Hoe waarderen de experts van de school de interventies?' centraal. Deze gegevens komen voort uit de observatie, de gesprekken die zijn gevoerd en de enquêtes die zijn ingevuld door collega's. De interventies die bevorderd kunnen worden staan in paragraaf 5.2.

4.7.1. Deelvraag 3.1: 'Hoe waarderen ouders de interventies?'

Ouders hebben geen mening over de communicatie op school. Uit de enquête van paragraaf 4.1 blijkt dat veel ouders hun kind met plezier naar school zien gaan. Eén ouder geeft aan dat het aan de leerling zelf gevraagd moet worden. Veel ouders gebruiken de interventies die op school ook worden gebruikt.

4.7.2. Deelvraag 3.2: 'Hoe waarderen de leerkrachten de interventies?'

Leerkrachten vinden het prettig dat er een duidelijke lijn komt, zoals gebruik van de dagen en picto's. Dit is ook terug te zien in de observaties en de gesprekken die na de observaties zijn gevoerd. Dit komt in mindere mate terug in de enquêtes die zijn afgenomen. Boschman (2005) geeft aan dat het voor leerlingen juist fijn is dat er overal duidelijkheid is. Dit biedt voor de leerlingen een veilige omgeving.

De interventie 'het aanbieden van een gebarencursus of herhaling' wordt door de leerkrachten zeer gewaardeerd. Dit komt ook sterk terug in de enquête en de observaties. Veel leerkrachten kennen de gebaren onvoldoende. Door deze cursus worden de gebaren aangeleerd, welke leerkrachten vervolgens kunnen inzetten in de klas.

De laatste interventie, over het laten uitpraten van de leerling en het goed luisteren, wordt minder gewaardeerd. Deze interventie is per leerkracht verschillend in te vullen, omdat iedere leerkracht iets anders verstaat onder goed luisteren. Veel leerkrachten geven aan dat ze deze interventie zelf interpreteren en toepassen. Deze interventie wordt verder niet ingevoerd, omdat deze niet eenduidig is.

18

4.7.3. Hoe waarderen de experts van de school de interventies?

De experts van de school zijn content met de interventies. Zij stimuleren het gebruik van picto's en andere visuele materialen, omdat zij deze ook gebruiken voor de leerlingen die voor logopedie komen. Met de interventie gebarencursus gaan de experts aan de slag. Uit enquête en gesprekken bleek dat veel leerkrachten en onderwijsassistenten behoefte hebben aan deze cursus. De experts hebben besloten om in schooljaar 2012-2013 een gebarencursus aan te bieden voor belangstellenden. Zij hebben al 24 belangstellenden gevonden. De experts waarderen dit, omdat ondersteunende gebaren altijd goed zijn om te gebruiken bij gesproken taal en omdat de leerling deze ook krijgt aangeboden tijdens logopedie. De laatste interventie, over het laten uitpraten van de leerling en het goed luisteren, waarderen de experts positief, alleen zien ze wel in dat deze niet toepasbaar is binnen de school. Mede omdat er met veel mensen gewerkt wordt en het geen eenduidig begrip is.

5. Conclusies

In dit hoofdstuk worden er conclusies getrokken uit het gehele onderzoek. Hierin wordt een koppeling gemaakt tussen de theorie en de resultaten. De centrale vraagstelling van dit onderzoek wordt beantwoord in paragraaf 5.1. In paragraaf 5.2 wordt er gereflecteerd over het gehele onderzoek. Suggesties voor verder onderzoek worden gegeven in paragraaf 5.3. De kennis die is opgedaan tijdens dit onderzoek wordt gedeeld met collega's en staat beschreven in paragraaf 5.4.

5.1. Uitkomst centrale vraagstelling

In deze paragraaf worden conclusies getrokken uit de resultaten van hoofdstuk 2 en 4. De centrale vraagstelling wordt in deze paragraaf beantwoord.

Centrale vraagstelling: *'Welke interventies zijn er nodig voor zowel leerkracht als leerling om de communicatie met leerlingen met een spraakstoornis te verbeteren?'*

Er zijn verschillende interventies nodig om de communicatie te bevorderen tussen leerling en leerkracht. Zoals beschreven staat in paragraaf 2.3 is volgens Van den Dungen (2007) en Oskam en Scheres (2003) voor geen enkele leerling met een verstandelijke beperking het communicatieniveau hetzelfde. Er zijn verschillende suggesties voor interventies om communicatie te bevorderen. De leerkracht kan dit doen door het gebruik van ondersteunende communicatiemiddelen zoals gebaren, picto's of PECS. De interventies picto's en gebaren moeten als een doorgaande lijn binnen de school getrokken worden. Als deze interventies doorgevoerd worden, komt dit ten goede aan leerlingen die communiceren op pre- symbolisch of symbolisch niveau (Lichtert, 2004; Lemmens & Haarhuis & Koning, 1991; Willems & Verpoorten, 2004; Oskam & Scheres, 2004).

Voor de leerlingen zijn er geen bepaalde interventies nodig. Leerlingen hebben een eigen wijze van communicatie ontwikkeld, namelijk non-verbale communicatie. Dit is communicatie waarvan de zender zich niet bewust is van zijn lichaamstaal (Van Poecke, 2001). In het geval van de leerlingen wordt non-verbale communicatie bewust ingezet. De leerlingen begrijpen elkaar zonder dat er spraak nodig is.

De interventies die nodig zijn om de communicatie te bevorderen, komen vooral bij de leerkrachten. Zij beginnen met een interventie en de leerlingen kunnen deze overnemen. De interventies gebaren en picto's zijn geschikt voor zowel leerkracht als leerling. Als een leerkracht tijdens het praten gebaren laat zien, kan een leerling deze zelf ook overnemen. Bij het actief gebruiken van picto's en andere materialen die gevisualiseerd zijn, gaat de leerlingen deze ook gebruiken. Zo wordt er gewerkt aan de vijf communicatieve functies van communicatie namelijk: controlefunctie, expressiefunctie, interactiefuncties, representatiefuncties en sociale functies (Van den Dungen & Den Boon, 2001; Plummer, 2011; Petrie, 2011; Wels, 1985).

5.2. Aanbevelingen

Er zijn vanuit het theoretisch kader en de resultaten suggesties naar voren gekomen om de interventies te bevorderen of om er voor te zorgen dat er een duidelijke lijn door de school getrokken wordt. De volgende interventies kunnen de communicatie bevorderen:

1. Het aanbieden van een gebarencursus. Veel leerkrachten en onderwijsassistenten zetten het gebruik van gebaren niet consistent in. Veel leerkrachten en onderwijsassistenten geven in de enquête weer dat ze een cursus of herhaling willen volgen.
2. Het aanbieden van de dagen van de week door middel van visualtie. Binnen de school zijn er klassen waar de dagen van de week gevisualiseerd zijn. De dagen van de week zijn afgedrukt met het daarbij behorende gebaar. De dagen zijn respectievelijk groen of rood gemaakt, naar de dagen dat de leerlingen naar school zijn of niet.

Dit is niet binnen de hele school ingevoerd, want van de acht klassen zijn er vijf groepen die dit hebben en 3 groepen die dit niet hebben uitgevoerd. Voor een doorgaande leerlijn is het beter dat alle klassen deze dagen van de week zichtbaar maken.

3. Picto's worden nu bij de klassen ingezet om het dagritme aan te geven. Deze picto's kunnen ook heel goed worden ingezet binnen andere vakgebieden. Tijdens een les kunnen picto's ondersteuning bieden voor wat er gezegd wordt. Als het thema dieren centraal staat, kan er gebruik gemaakt worden van picto's die met dieren te maken hebben. Zo wordt gesproken woord ondersteund door picto's.
4. Een belangrijke interventie die niet genoemd is in hoofdstuk 2 is het goed luisteren en de leerling laten uitpraten. Veelal wordt voor de leerling al ingevuld wat deze wil zeggen. Volgens de experts van De Zonnebloemschool moeten de leerkrachten en onderwijsassistenten het geduld opbrengen om de leerling te laten uitpraten.

Interventie 1,2 en 3 komen terug in paragraaf 2.3. Interventie 4 komt terug in paragraaf 4.6.

5.3. Reflectie

Het onderzoek is goed uitgevoerd en de resultaten zijn helder en duidelijk in beeld gebracht. Ook het theoretisch kader is voldoende onderbouwd en geeft meer informatie over spraakstoornissen en over communicatie. De interventies die gegeven zijn, kunnen uitgevoerd worden op 'De Zonnebloemschool' en worden gewaardeerd door de collega's en experts.

Er is tijdens dit onderzoek te weinig gekeken naar de interventies die de leerlingen nodig hebben. Het richt zich vooral op: 'Wat heeft de leerkracht nodig voor interventies'. De leerlingen zijn buiten beschouwing gelaten bij deze interventie. Binnen de enquêtes zijn er ook tegenvallende resultaten. Niet alle collega's en ouders hebben gereageerd op de enquête, daardoor is het beeld ook niet betrouwbaar genoeg betreffende de ouders. Met betrekking tot de ouders zou er nog verder onderzoek gedaan kunnen worden. De theorie heeft kleine tegenstrijdigheden naar voren gebracht. Er is voldoende literatuur over spraakstoornissen en hoe je leerlingen kan helpen met een spraakstoornis. Alleen gaat het dan over één of enkele leerlingen van de school en worden niet alle leerlingen met een spraakstoornis geholpen. Er is wel voldoende literatuur, dat gaat over communiceren met leerlingen met een spraakstoornis of andere handicap. Deze literatuur kan goed gebruikt worden voor de leerlingen in combinatie met de literatuur over spraakstoornissen.

20

5.4. Discussie

Tijdens het onderzoek is gekeken naar de interventies die de leerkracht kan inzetten om de communicatie te bevorderen, omdat de leerkracht hinder ondervindt. Nu is er vanuit gegaan dat de leerling ook de communicatie wil bevorderen, maar is dat ook zo? Nu gaat het steeds om het handelen van de leerkracht, maar in mindere mate over het handelen van de leerling. Wil de leerling het eigenlijk wel of vindt de leerling het goed zoals het goed.

5.5. Suggesties voor verder onderzoek

Zoals aangegeven in paragraaf 5.3 kan er verder onderzoek gedaan worden naar de communicatie tussen ouders en leerlingen en wat deze communicatie de school kan bieden. Er zijn weinig reacties geweest op de enquêtes, daardoor is er geen eenduidig beeld ontstaan van de communicatie tussen ouders en leerlingen. Ouders benoemen handelingen die school al uitvoert, maar er is geen specifieke informatie gegeven over hoe de ouder het uitvoert. Ouders weten veel over hun kind en kunnen goed als bron worden gebruikt. Herweijer en Vogels (2004) geven aan dat ouders en school moeten samenwerken, omdat deze partners zijn in opvoeding en onderwijs.

Een andere suggestie voor verder onderzoek is om te kijken naar de leerlingen. Dit onderzoek is vooral gericht op interventies voor leerkrachten, maar in mindere mate op interventies voor leerlingen. De suggesties voor interventies zijn nu ook goed toepasbaar voor de leerling, want zowel leerkracht als leerling profiteren van deze interventies.

Toch kan er meer aandacht geschonken worden aan de leerling om te kijken wat deze zelf wil. Er zou samen met de leerling gekeken kunnen worden naar de interventies.

5.6. Kennisdeling

De kennis van dit onderzoek wordt gedeeld met collega-onderzoekers en met de leerkrachten van 'De Zonnebloemschool'. De leerkrachten van 'De Zonnebloem' krijgen de rapportage van dit onderzoek op papier en deze worden mondeling toegelicht.

6. Literatuurlijst

- Baarda, D.B., M.P., Kalmijn, M., & Goede, M de. (2007): *Basisboek enquêteren: Handleiding voor het maken van een vragenlijst en het voorbereiden en afnemen van enquête*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Baarda, B., Goede, M de., & Meer, A van der (2007). *Basisboek interviewen*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Baarda, D. B., Goede, M. P. M. de, & Theunissen, J. (2005). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.
- Balkom, H. van. (2004). *Communicatie op eigen wijze*. Antwerpen: Acco.
- Balkom H. van., & M. Welle-Donker Gimbrère (1994): *Kiezen voor Communicatie: Een handboek over communicatie van mensen met een motorische of meervoudige handicap*. Nijkerk : Intro.
- Bil, P van. (2004). *Observeren, registreren, rapporteren en interpreteren*. Soest: Nelissen
- Bondy, A., & Frost, L. (2001). The Picture Exchange Communication System. *Behavior Modification*, 25, 725-744.
- Boerstra, H. (2007). *De autistengroep*. Apeldoorn: Garant
- Borrendam, A. van & Boomsma, S. (2003). *Kwaliteit van dienstverlening: de integratie van dienstenmarketing, kwaliteit en management*. Apeldoorn: Kluwer.
- Bos, H.F., & Heim, M.J.M. (1997). *Communicatie en interventie in zorg voor mensen met een verstandelijke handicap*. Assen: Van Gorcum.
- Bosman, M. (2005). *Communiceren met mensen met een verstandelijke handicap*. Soest: Nelissen
- Daal, J. van. (2010). Taalspraakproblemen en gedragsproblemen een verkenning. *Logopedie en foniatrie*, nummer 1 2010.
- Damhuis, R., Blauw, A. de., & Brandenbarg, N. (2004). *Combilist, een instrument voor taalontwikkeling via interactie*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederland.
- Delfos, M. (2005). *Luister je wel naar mij?*. Amsterdam: SWP.
- Dodd, B., & Dodd, B. J. (2005) *Differential Diagnosis And Treatment Of Children With Speech Disorder*. Chicester: Whurr
- Dungen, L. van den. (1998). *Taaltherapie voor kinderen met taalontwikkelingsstoornissen*. Bussum: Coutinho
- Dungen, L. van den & N. den Boon (2001): Beginnende Communicatie: Therapieprogramma voor communicatieve functies in de preverbale en vroegverbale fase. *Logopedie en Foniatrie* 75 (5), 154-160
- Dungen, L. van den, (2007): *Taaltherapie voor kinderen met taalontwikkelingsstoornissen*. Bussum: Coutinho.
- Herweijer, L., & Vogels, R. (2004). *Ouders over opvoeding en onderwijs*. Den Haag: SCP.
- Galenkamp, H. (2009). *Krachtige leraren, prachtig onderwijs*. Amersfoort: CPS
- Gerritsma, A. (2010). *Onderzoekvaardig in onderwijs*. Assen: Van Gorcum.
- Gillis, S., & Schaerlaekens, A. (2000). *Kindertaalverwerving. Een handboek voor het Nederlands*. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Green, G. (1996). *Pragmatics and natural language understanding*. Oxon: Routledge.
- Grosstück, K. (2010). *Sigma plus. Gruppenkonzept zur behandlung des Sigmatismus*. Idstein: Schulz-Kirchner Verlag Gm.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.
- Harinck, F, & Oudheusden, M van. (2012). *Passen onderwijs door passend onderzoek*. Apeldoorn: Garant
- Kraijer, D. (2006) *Logopedie bij kinderen met een verstandelijke beperking en autismespectrumstoornis; Maak een goede start!; Logopedie en Foniatrie* 78 (9), 258-262
- Koster- Groos, G.A.S. van (2001). *Beknopte handleiding bij de diagnostische criteria van de DSM-IV-TR*. Amsterdam: Pearson Assessment And Information.

- Lemmens, D., Haarhuis, A., & Koning, S. (1991). *Begrijpen en begrepen worden; totale communicatie met verstandelijk gehandicapte kinderen*. Utrecht: FIAD- Wdt.
- Lichtert, G. (2004). *Speuren naar ontluikende intentionele communicatie. Observeren van niet-talige en vroeg-talige intentionele communicatie*. Tielt: Lannoo.
- Loncke, F. (1998). *SMOG: spreken met ondersteuning van gebaren: het handboek*. Apeldoorn: Garant.
- Mehrabian, A. (2007). *Non verbal Communication*. London: Transaction Publishers
- Nijs, J de. (2004). *Pervasive ontwikkelingsstoornissen en de inkleuring van de levensfasen*. Apeldoorn: Garant.
- Oskam, E., & Scheres, W. (2003). *Totale communicatie; Elsevier Gezondheidszorg*, Maarssen
- Poecke, L. van. (2001). *Non verbale communicatie*. Apeldoorn: Garant.
- Petrie, P. (2011). *Communication skills for working with children and young people*. London: Jessica Kingsley Publishers
- Plummer, D. M. (2011). *Helping children to improve their communication skills*. London: Jessica Kingsley Publishers
- Sclera. Gevonden op 28-05-2012, op <http://www.sclera.be/index.php?page=info&id=2>
- Shankweiler, D.P., & Harris, K.S. (1966). An experimental approach to the problem of articulation in aphasia. *Cortex*, 2, 277-292.
- Sluijter, M. (2002). *Aanraken een levensbehoefte*. Amsterdam: SWP
- Stes, R. (2001). *Articulatiestoornissen. Fenomenen, oorzaken en behandeling*. Leuven: Acco
- Tager- Flusberg, H. (2000). *Language and understanding of minds: understanding in autism. Understanding other minds: perspectives from developmental cognitive neuroscience*. Oxford: Oxford University Press.
- Timmers-Huigens, D. (1998): *Mogelijkheden voor verstandelijk gehandicapten: Een weg naar vreugde beleven; Elsevier Gezondheidszorg/ De Tijdstroom*, Maarssen
- Verhulst, F.C., & Verheij, F. (2006). *Kinder- en jeugdpsychiatrie*. Assen: Van Gorcum.
- Verschoor, A. (2001). *Spraak- en taalproblemen bij kinderen*. Assen: Van Gorcum.
- Welle Donker-Gimbrere, M., Slofstra-Bremer, C., Meulen, S.v.d., Denderen-Lubbers, M.v., Beek, B.v., Wiertzema, K., & Jansen, P. (2011). *Basisprincipes van communicatie*. Amsterdam: Pearson Education
- Willems, J., & Verpoorten, R. (2004). *Communicatieprofiel-Z*. Lisse: Swets & Zeitlinger BV

Bijlagen

Bijlage 1: Enquête van de ouders	Blz. 25
Bijlage 2: Observatie van de leerkrachten	Blz. 35
Bijlage 3: Observatie van de leerlingen	Blz. 37
Bijlage 4: Enquête leerkrachten en onderwijsassistenten	Blz. 38
Bijlage 5: Interviews experts	Blz. 54

Bijlage 1 enquête ouders

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Mijn naam is Alida de Vries en ik ben Master SEN student op het Windesheim in Zwolle. Dat is een opleiding voor het speciaal onderwijs. Op maandag en dinsdag loop ik stage in het klavertje vier. Voor mijn studie doe ik onderzoek naar hoe de communicatie verloopt met en tussen kinderen met een spraakstoornis. Daarbij wil ik ook graag kijken hoe de ouder(s)/verzorger(s) communiceren met hun kind(eren)/pupil en wat wij school met deze gegevens kunnen doen. Zou u de onderstaande enquête voor mij willen invullen en deze voorzien van handtekening weer zo spoedig mogelijk willen meegeven aan uw kind/pupil? Alvast hartelijk dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is de naam /geslacht en leeftijd van uw kind/pupil? (Naam is niet noodzakelijk)

Nee, leeft nog (opzet)
Kevin / M.

10

* Waarom zit uw kind/pupil op De Zonnebloemschool?

Down Syndroom leer achterstand

* Kan uw kind/pupil praten? Zo niet, wat is daar de oorzaak van?

Nee, stoornis.

* Op welke wijze verloopt de communicatie met uw kind/pupil?

kleine woordjes / klanken / gebaren.

* Gebruikt u thuis hulpmiddelen voor de communicatie? Zo ja, welke?

gebaren en spraak.

* Hoe ervaart u de communicatie met uw kind/pupil? Welke gedachten, gevoelens spelen er?

jammer dat we niet alles begrepen verstaan
hij niet alles kan vertellen

* Hoe ervaart uw kind/pupil de communicatie?

bij als hij begrepen werd (yes. binnepunten).
en verdrietig/teleurgesteld als je hem niet begrijpt (reactie: ben
jij nu blond)

* Wat vindt u van de communicatie tussen de leerkracht en leerling op school? Waarom ervaart u het zo?

goed
hij vind het nog steeds leuk op school

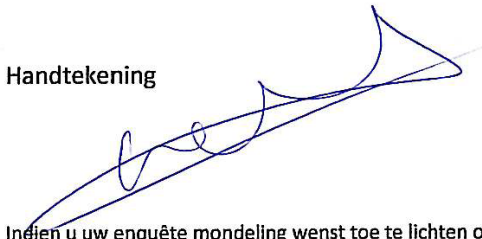
* Heeft u tips voor de school?

nee.

* Als u nog verdere op- en/of aanmerkingen heeft, kunt u deze hieronder nog invullen.

nee hoor

Handtekening

Indien u uw enquête mondeling wenst toe te lichten of u hebt vragen die u persoonlijk wilt bespreken, kunt u dit hieronder aangeven. Dan neem ik contact met u op.

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Mijn naam is Alida de Vries en ik ben Master SEN student op het Windesheim in Zwolle. Dat is een opleiding voor het speciaal onderwijs. Op maandag en dinsdag loop ik stage in het klavertje vier. Voor mijn studie doe ik onderzoek naar hoe de communicatie verloopt met en tussen kinderen met een spraakstoornis. Daarbij wil ik ook graag kijken hoe de ouder(s)/verzorger(s) communiceren met hun kind(eren)/pupil en wat wij school met deze gegevens kunnen doen. Zou u de onderstaande enquête voor mij willen invullen en deze voorzien van handtekening weer zo spoedig mogelijk willen meegeven aan uw kind/pupil? Alvast hartelijk dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is de naam /geslacht en leeftijd van uw kind/pupil? (Naam is niet noodzakelijk)

Rianne Baartman - meisje - 03-03-2004

* Waarom zit uw kind/pupil op De Zonnebloemschool?

vanwege een achterstand

* Kan uw kind/pupil praten? Zo niet, wat is daar de oorzaak van?

ja

* Op welke wijze verloopt de communicatie met uw kind/pupil?

met praten

* Gebruikt u thuis hulpmiddelen voor de communicatie? Zo ja, welke?

dictogrammen

* Hoe ervaart u de communicatie met uw kind/pupil? Welke gedachten, gevoelens spelen er?

loopt goed

* Hoe ervaart uw kind/pupil de communicatie?

ook goed

* Wat vindt u van de communicatie tussen de leerkracht en leerling op school? Waarom ervaart u het zo?

gast halveel

* Heeft u tips voor de school?

*meer naar leerlingen kijken waar ze
behoefte aan hebben.*

* Als u nog verdere op- en/of aanmerkingen heeft, kunt u deze hieronder nog invullen.

Handtekening

Indien u uw enquête mondeling wenst toe te lichten of u hebt vragen die u persoonlijk wilt bespreken, kunt u dit hieronder aangeven. Dan neem ik contact met u op.

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Mijn naam is Alida de Vries en ik ben Master SEN student op het Windesheim in Zwolle. Dat is een opleiding voor het speciaal onderwijs. Op maandag en dinsdag loop ik stage in het klavertje vier. Voor mijn studie doe ik onderzoek naar hoe de communicatie verloopt met en tussen kinderen met een spraakstoornis. Daarbij wil ik ook graag kijken hoe de ouder(s)/verzorger(s) communiceren met hun kind(eren)/pupil en wat wij school met deze gegevens kunnen doen. Zou u de onderstaande enquête voor mij willen invullen en deze voorzien van handtekening weer zo spoedig mogelijk willen meegeven aan uw kind/pupil? Alvast hartelijk dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is de naam /geslacht en leeftijd van uw kind/pupil? (Naam is niet noodzakelijk)

Corstian Hartman 1 jongen / 10 jaar + 11 mnd.

* Waarom zit uw kind/pupil op De Zonnebloemschool?

hg is verstandig beperkt.

* Kan uw kind/pupil praten? Zo niet, wat is daar de oorzaak van?

nee, oorzaak weten we niet.

* Op welke wijze verloopt de communicatie met uw kind/pupil?

- lichaamstaal
- ondersteunende gebaren
- PECS (vooral op school)

* Gebruikt u thuis hulpmiddelen voor de communicatie? Zo ja, welke?

- soms PECS -map
- picto's

* Hoe ervaart u de communicatie met uw kind/pupil? Welke gedachten, gevoelens spelen er?

Weten over het algemeen wat hg wil / bedoelt.
Is frustrerend voor ons en ook voor hemzelf
als we niet weten wat er is als hg ons iets
probeert duidelijk te maken.

* Hoe ervaart uw kind/pupil de communicatie?

zou ik niet kunnen zeggen.

* Wat vindt u van de communicatie tussen de leerkracht en leerling op school? Waarom ervaart u het zo?

Goed.

Hij zit goed in zijn vel. De leerkr. weet wat hij kan / en / of wil en kent hem.

* Heeft u tips voor de school?

pictos op iPad, tablet, zodat het communiceren makkelijker gaat.

* Als u nog verdere op- en/of aanmerkingen heeft, kunt u deze hieronder nog invullen.

Handtekening

Indien u uw enquête mondeling wenst toe te lichten of u hebt vragen die u persoonlijk wilt bespreken, kunt u dit hieronder aangeven. Dan neem ik contact met u op.

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Mijn naam is Alida de Vries en ik ben Master SEN student op het Windesheim in Zwolle. Dat is een opleiding voor het speciaal onderwijs. Op maandag en dinsdag loop ik stage in het klavertje vier. Voor mijn studie doe ik onderzoek naar hoe de communicatie verloopt met en tussen kinderen met een spraakstoornis. Daarbij wil ik ook graag kijken hoe de ouder(s)/verzorger(s) communiceren met hun kind(eren)/pupil en wat wij school met deze gegevens kunnen doen. Zou u de onderstaande enquête voor mij willen invullen en deze voorzien van handtekening weer zo spoedig mogelijk willen meegeven aan uw kind/pupil? Alvast hartelijk dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is de naam /geslacht en leeftijd van uw kind/pupil? (Naam is niet noodzakelijk)

Hessel Brands / jongen / 6 jaar.

* Waarom zit uw kind/pupil op De Zonnebloemschool?

autisme.

* Kan uw kind/pupil praten? Zo niet, wat is daar de oorzaak van?

kan wel iets praten / autisme.

* Op welke wijze verloopt de communicatie met uw kind/pupil?

door middel van praten wij als ouders begrijpen hem.

* Gebruikt u thuis hulpmiddelen voor de communicatie? Zo ja, welke?

picto's

* Hoe ervaart u de communicatie met uw kind/pupil? Welke gedachten, gevoelens spelen er?

goed.

* Hoe ervaart uw kind/pupil de communicatie?

ik denk goed.

* Wat vindt u van de communicatie tussen de leerkracht en leerling op school? Waarom ervaart u het zo?

ik weet het niet zou je hen moeten vragen.

* Heeft u tips voor de school?

nee

* Als u nog verdere op- en/of aanmerkingen heeft, kunt u deze hieronder nog invullen.

Handtekening

m Brands Walkeer.

Indien u uw enquête mondeling wenst toe te lichten of u hebt vragen die u persoonlijk wilt bespreken, kunt u dit hieronder aangeven. Dan neem ik contact met u op.

Beste ouder(s)/verzorger(s),

Mijn naam is Alida de Vries en ik ben Master SEN student op het Windesheim in Zwolle. Dat is een opleiding voor het speciaal onderwijs. Op maandag en dinsdag loop ik stage in het klavertje vier. Voor mijn studie doe ik onderzoek naar hoe de communicatie verloopt met en tussen kinderen met een spraakstoornis. Daarbij wil ik ook graag kijken hoe de ouder(s)/verzorger(s) communiceren met hun kind(eren)/pupil en wat wij school met deze gegevens kunnen doen. Zou u de onderstaande enquête voor mij willen invullen en deze voorzien van handtekening weer zo spoedig mogelijk willen meegeven aan uw kind/pupil? Alvast hartelijk dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is de naam /geslacht en leeftijd van uw kind/pupil? (Naam is niet noodzakelijk)

Gerbe Stalmid, ♂, 2001

* Waarom zit uw kind/pupil op De Zonnebloemschool?

ernstige spraakstoornis, verstand. beperkt.

* Kan uw kind/pupil praten? Zo niet, wat is daar de oorzaak van?

niet goed, geen oorzaak gevonden

* Op welke wijze verloopt de communicatie met uw kind/pupil?

Vroeger gebaretaal nu gesproken woord
soms ondersteund door gebaren.

* Gebruikt u thuis hulpmiddelen voor de communicatie? Zo ja, welke?

nee, (soms folios, plaktjes)

* Hoe ervaart u de communicatie met uw kind/pupil? Welke gedachten, gevoelens spelen er?

goed, wij maken er geen probleem van
Het is nu eenmaal zo.
Soms als gerben zich niet goed
kunnen uiten dan verdriet natuurlijk.

* Hoe ervaart uw kind/pupil de communicatie?

Vind het zelf normaal

* Wat vindt u van de communicatie tussen de leerkracht en leerling op school? Waarom ervaart u het zo?

Ben ik nooit bij

* Heeft u tips voor de school?

/

* Als u nog verdere op- en/of aanmerkingen heeft, kunt u deze hieronder nog invullen.

/

Handtekening

Indien u uw enquête mondeling wenst toe te lichten of u hebt vragen die u persoonlijk wilt bespreken, kunt u dit hieronder aangeven. Dan neem ik contact met u op.

Bijlage 2 observatie leerkracht

Honingbij03-04-2012:

- hebben allemaal werk aan hun tafel. Leerlingen zitten individueel aan tafel. Boven hun tafel hangt op een magneetbord het dagritme in het klein. Daarnaast hebben de leerlingen een lieveheersbeestje op het bord. Deze is voor de leerlingen als ze vragen hebben.
- De leerkracht gebruikt gedurende de les ondersteunende gebaren. Bij alles wat ze zegt, doet ze dit. Bij het liedje zingen, goedemorgen wensen, uitleggen van werk, begrippen uitleggen etc.
- Leerkracht noemt de namen van de leerlingen steeds hardop. Dit om de leerlingen te betrekken bij de les.
- Bij goedemorgen wensen, zeggen de leerlingen ook allemaal wat terug. In de vorm van spraak of met een gebaar. De leerkracht wacht net zo lang totdat ze wat hebben gezegd/gedaan.
- De dagen zijn gevisualiseerd. De dagen dat ze naar school moeten zijn groen en de dagen dat ze vrij zijn, zijn rood.
- Als leerlingen iets vragen, gebruiken ze PECS.
- In de klas zijn letters en vormen aanwezig.

Observatie Madelief 03-04-2012

- De leerkracht gebruikt af en toe ondersteunend gebaar. De gebaren voor de letters worden gebruikt.
- De dagen zijn aangegeven met kleuren. Hierbij is ook een foto geplakt van diegene die op de betreffende dag aanwezig zijn in de klas.
- Dagschema op het bord. Na elke activiteit gaat er een picto weg.
- In de klas zijn letters en vormen aanwezig.

Observatie Fluitekruid 10-04-2012

- Dagritme visueel op bord met picto's. Voor de takenlijst wordt ook gebruik gemaakt van naam +foto.
- Time- timer op het bord tijdens de kring. Leerlingen zien hoeveel tijd ze hebben.
- Er wordt duidelijk tegen de kinderen gepraat. Daarbij worden ook ondersteunende gebaren gebruikt.
- In de klas zijn letters en vormen aanwezig.

Observatie Klimroos 10-04-2012

- In de klas zijn letters en vormen aanwezig.
- Er zijn geen dagen zichtbaar gemaakt
- Leerkracht luistert goed naar de kinderen, maakt tijdens het praten geen gebruik van ondersteunende gebaren.

Observatie Boterbloem 10-04-2012

- In de klas zijn letters en vormen aanwezig.
- Dagen van de week zijn gevisualiseerd.
- Voor het kiesbord wordt gebruik gemaakt van picto's met foto's van de leerlingen erbij.
- Bijna geen gebruik van ondersteunende gebaren. Alleen bij de dag.

Observatie Waterlelie

- Het dagschema is gevisualiseerd op het bord.
- Dagen van de week zijn gevisualiseerd.
- Geen gebruik van gebaren.
- Aangeleerde letters zijn visueel gemaakt.

36

Observatie Klavertje Vier

- Het dagschema is gevisualiseerd op het bord.
- Geen gebruik van gebaren.

Observatie Rozemarijn

- Het dagschema is gevisualiseerd op het bord.
- Dagen van de week zijn gevisualiseerd.

Bijlage 3: observatie leerlingen

Gedurende 10 minuten in het klaslokaal

Interventie	Aantal
Aanraking	5x
Non- verbaal	50x
Gebaren	3x
Spraak	Constant

Gedurende 20 minuten tijdens het buitenspelen

Interventie	Aantal
Aanraking	23x
Non- verbaal	34x
Gebaren	4x
Spraak	Constant

Bijlage 4: enquête leerkrachten en onderwijsassistenten

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

*Wat is je naam en functie?

Jris, leerkracht

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

Waterlelie 14

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

Contact maken met kinderen, zowel verbaal als non-verbaal

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

ja, zich met woorden uiten.

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

moeite hebben met het goed ^{verstaanbaar} uitspreken van woorden.

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

ja, ?

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

alleen mondeling

* Hoe communiceren de kinderen onderling?

mondeling

* Mis je iets binnen de school ten opzichte van de communicatie tussen leerkracht en leerling?

nee

* Hoe sta je tegenover verbeteringen binnen de school?

?

* Heb je nog eventuele tips? Zo ja, welke?

?

* Hieronder kun je nog eventuele op- en/of aanmerkingen plaatsen

—

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is je naam en functie?

Bianca van IJk, leerkracht

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

fluitenkruid, 9 II en.

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

* praten, overbrengen van taal, mimiek, gebaren, houding, non-verbale

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

ja, met gesproken taal (~~woorden~~) zich duidelijk laten horen / wat ze willen / of gaan doen.

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

dat je je niet duidelijk kunt maken met gesproken woorden (taal).

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

nee.

(Tim v. heeft wel moeite met praten).

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

Picto's
gebaren. (ondersteunend).

* Hoe communiceren de kinderen onderling?

(non)-verbaal, mimiek, houding, gesproken taal.
("Lich. contact")

* Mis je iets binnen de school ten opzichte van de communicatie tussen leerkracht en leerling?

nee.

* Hoe sta je tegenover verbeteringen binnen de school?

altijd goed! Sta ik wel voor open!

* Heb je nog eventuele tips? Zo ja, welke?

et

* Hieronder kun je nog eventuele op- en/of aanmerkingen plaatsen

* Volgens mij zijn de logopedisten bezig
met opstarten van gebaren cursus....
misschien i.e.m. jou?

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is je naam en functie?

Arjen Albada leerkracht

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

Klimroos 10 lln. (ma/di)
9 lln. (wo/do/vr)

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

een gesprek hebben met de kinderen

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

ze kunnen allemaal wat woordjes uitbrengen.
(maar echt een gesprek voeren is bij sommige lastig)

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

als je weinig tot geen woorden uit kan brengen
of moeite hebt met de uitspraak van woorden

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

er zijn geen spraakstoornissen vastgesteld.

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

pictogrammen en gebaren:

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is je naam en functie?

Minke Schoneville-Harkema
leerkracht

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

madekief, 10 ln.

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

alles wat er nodig is om elkaar te begrijpen.

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

ja. praten is voor mij het uitspreken v. woorden

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

Wanneer een ln zich d.m.v. spraak zich niet verstaanbaar kan maken.

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

secundaire spraak taal stoornis.

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

spraak,
ondersteunende gebaren,
picto's.

* Hoe communiceren de kinderen onderling?

spraak

* Mis je iets binnen de school ten opzichte van de communicatie tussen leerkracht en leerling?

nee, d.m.v. goed contact met logopediste gaat het goed!

* Hoe sta je tegenover verbeteringen binnen de school?

altijd goed!

* Heb je nog eventuele tips? Zo ja, welke?

nee

* Hieronder kun je nog eventuele op- en/of aanmerkingen plaatsen

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

*Wat is je naam en functie?

Swan Huising, leerwacht madelief, ma + di

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

madelief - kleuters onderbouw, 10 ln.
adu → vers. groepen hele school

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

begrijpen wat de ln zeggen willen
ln. duidelijk maken wat jg wilt

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

nee

duidelijk communiceren
met woorden

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

het niet (goed) duidelijk kunnen maken
wat je wilt

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

—

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

picto's, gebaren, korte zinnen, evt. ln bij je nemen
(in situatie)

* Hoe communiceren de kinderen onderling?

weinig, ze begrijpen elkaar wel.

* Mis je iets binnen de school ten opzichte van de communicatie tussen leerkracht en leerling?

nee

* Hoe sta je tegenover verbeteringen binnen de school?

positief maar weet niet welke verbeteringen

* Heb je nog eventuele tips? Zo ja, welke?

—

* Hieronder kun je nog eventuele op- en/of aanmerkingen plaatsen

—

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

*Wat is je naam en functie?

Frans Weening, Leerkracht

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

SO-bouwenbouw klavertje 4

In de groep zitten 12 leerlingen (vrijdag ook 2 AB leerlingen)

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

Het is interactie tussen kind en mij waarbij sprake moet zijn van wederkerigheid.

Ik zie communicatie ook als hulpmiddel bij kennisoverdracht en het opbouwen van een vertrouwensrelatie

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

Alle kinderen kunnen praten, ~~praten~~ onder praten valt alle uitingen van gevoelens zij het via spraak of gebaar.

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

Datgene wat de verstaanbaarheid van spraak belemmert

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

Ja.

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

O.a. gebruik ik picto's en af en toe gebaren

* Hoe communiceren de kinderen onderling?

De kinderen communiceren onderling via spraak, ook zie je wel vaak non-verbale uitingen

* Mis je iets binnen de school ten opzichte van de communicatie tussen leerkracht en leerling?

m.i. beschikken we over genoeg "tools"

* Hoe sta je tegenover verbeteringen binnen de school?

Positief, wilt het goed toepasbaar is

* Heb je nog eventuele tips? Zo ja, welke?

* Hieronder kun je nog eventuele op- en/of aanmerkingen plaatsen

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is je naam en functie? Hillie onderwijsassistent

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

klimicoos aantal 11-10

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

een gesprek aangaan met open vragen waarbij het antwoord niet standaard ja of nee is maar uitlokt tot een zinsvorm

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

① nee, niet alle

② zich verstaanbaar kunnen maken

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

niet kunnen vertellen wat er omgaat in het kind
dwz een kind wat zich moeizaam kan verwoorden

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

ja bij B is een spraakstoornis vastgesteld

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

picto's en gebaren

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas. Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is je naam en functie? *h. elen beers
onderwijsassistent*

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?
*waterleli
14 LL.*

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?
*zowel verbaal als non-verbaal
ook lichaamstaal*

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?
Ja, duidelijk maken wat hun wensen zijn

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?
niet goed / duidelijk kunnen communiceren

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?
Nee,

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)
picto's, ik gebruik bijna geen gebarentaal

* Hoe communiceren de kinderen onderling?

praten / maar ook non-verbaal

* Mis je iets binnen de school ten opzichte van de communicatie tussen leerkracht en leerling?

nee, niet dat ik me daar
bewust van ben

* Hoe sta je tegenover verbeteringen binnen de school?

prima

* Heb je nog eventuele tips? Zo ja, welke?

* Hieronder kun je nog eventuele op- en/of aanmerkingen plaatsen

Beste collega,

Voor mijn onderzoek over communiceren met kinderen met een spraakstoornis ben ik gegevens aan het verzamelen. In verschillende klassen heb ik geobserveerd. Door middel van deze enquête zou ik graag inzicht willen krijgen in de gedachten/gevoelens over communiceren met kinderen met een spraakstoornis. Zou jij voor mij de onderstaande enquête willen invullen? Deze mag daarna in mijn postvakje worden gestopt of ik kom hem 25 april ophalen in de klas.
Alvast hartelijk dank voor het invullen.

Met vriendelijke groet,
Alida de Vries

* Wat is je naam en functie? Christa de Weert, klassen assistente

* In welke groep ben je werkzaam en hoeveel kinderen heeft deze groep?

Madelief, 10 kinderen

* Wat versta jij onder communiceren met kinderen?

dat je ~~naar~~ alle mogelijke manieren contact maakt met het kind, ongeacht hoe.

* Kunnen alle kinderen bij jou in de groep praten en wat versta jij onder praten?

nee, sommige zeggen alleen wat woordjes.
praten vind ik als je verstaat wat iemand zegt.

* Wat versta jij onder een spraakstoornis?

als iemand onverstaanbaar is of dingen verkeerd uitspreekt.

* Is er bij een van de leerlingen een spraakstoornis vastgesteld? Zo ja, welke?

nee

* Welke manieren gebruik je voor de communicatie tussen jou en de leerling? (Picto's, gebaren etc.)

voornamelijk picto's en heel goed luisteren.

* Hoe communiceren de kinderen onderling?

door het gesproken woord, het gemaak begrip ze
elkaar wel bijna altijd.

* Mis je iets binnen de school ten opzichte van de communicatie tussen leerkracht en leerling?

nee niet echt

* Hoe sta je tegenover verbeteringen binnen de school?

altijd goed!

* Heb je nog eventuele tips? Zo ja, welke?

neem wat een kind zegt altijd serieus,
probeer alles om erachter te komen wat hij/zij bedoelt.

* Hieronder kun je nog eventuele op- en/of aanmerkingen plaatsen

Bijlage 5: interview experts

Dit gesprek is afgenomen met twee logopedisten van De Zonnebloemschool.
De antwoorden van de logopedisten zijn in twee kleuren weergegeven.

1. Wat verstaat u onder communiceren met leerlingen?

Alle communicatie die er gevoerd wordt. Dit is zowel non-verbaal als verbaal.
Dat er contact tussen jou en de leerling is, ongeacht hoe de boodschap wordt overgebracht.

2. Wat verstaat u onder een spraakstoornis?

Articulatieproblemen zoals dyspraxie, klanken niet kunnen uitspreken, stotteren,
Deze stoornissen kunnen ook voorkomen bij kinderen met het syndroom van Down, autisten,
fragiele x syndroom en andere diverse stoornissen.

3. Welke interventies voor communicatie kunnen gebruikt worden?

Gebaren, PECS, picto's, spraakcomputers, computerprogramma's
Als aanvulling daarop is het goed luisteren naar de leerlingen.

4. Hoe ziet u deze terug binnen de school?

Er wordt actief gebruikt gemaakt van PECS. Dit stimuleert veel leerlingen! Picto's worden
schoolbreed ingezet. Alleen gebaren weet ik niet zo goed.
Gebaren worden niet door alle collega's gebruikt. Heel jammer, want hier valt veel winst te behalen.

5. Welke interventies vindt u sterk binnen de school?

Het gebruik van picto's

6. Welke verbeteringen zouden er getroffen kunnen worden?

In de jongere groepen kan er meer gebruikt worden van gebaren. Dit wordt niet effectief gedaan en
daardoor missen ook veel leerlingen de koppeling tussen gesproken taal en een gebaar. Door
gebaren leren leerlingen het sneller.

Dat leerkrachten de leerlingen laten uitpraten. Veel leerkrachten willen het nu invullen voor de
leerlingen, maar dat is juist niet de bedoeling. De leerling moet leren om het zelf te vragen.